

Karar Labirenti

Zihin, Duygu, Toplum, Kültür ve
Dijitalleşme Arasında İnsan Seçimleri

Doç. Dr. Fatma TORUN



Doç. Dr. Fatma TORUN

KARAR LABİRENTİ

Zihin, Duygu, Toplum, Kültür ve Dijitalleşme Arasında İnsan Seçimleri

ISBN 978-625-8789-94-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Temmuz 2026, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Özgürel

Dizgi-Grafik Tasarım: Beyza Nur Erdoğan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.

İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25

Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi

Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: yayinevi@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*“İnsan, hayatını çoğu zaman büyük kararlarla değil,
ardı ardına verdiği küçük seçimlerle inşa eder.”*

ÖN SÖZ

Karar verme, insan hayatının en sessiz fakat en belirleyici eylemlerinden biridir. Bazen hayatımızın yönünü değiştirecek büyük dönemeçlerde, bazen gündelik hayatın sıradan anlarında karşımıza çıkar. Hangi eğitimi alacağımıza, kiminle yol yürüyeceğimize, hangi değeri savuna-
cağımıza, hangi riski göze alacağımıza ve hangi sorumluluğu üstleneceğimize karar verirken aslında hayatımızı da inşa ederiz. Tam da bu yüzden karar verme, basit bir tercih meselesi olarak görülemez. Karar verme, düşünme biçimimiz, duygularımız, sosyal çevremiz, kültürel değer-
lerimiz, kurumlarımız ve çağın teknolojsi ile şekillenen çok katmanlı bir insan deneyimidir.

Bu kitabın arkasındaki temel düşünce, karar vermenin geliştirilebilir ve öğretilebilir bir beceri olduğu fikridir. Doktora tezimi yazarken Shirley H. Engle'in "Decision Making: The Heart of Social Studies Instruction" adlı çalışmasını okumuştum. Engle'in karar vermeyi sosyal bilgiler öğretiminin kalbine yerleştiren bu yaklaşımı, karar verme becerisine yönelik araştırma isteğimi oldukça güçlendirdi. Okudukça bağımsız olarak aldığımızı düşündüğümüz her bir kararın aslında ne kadar çok unsurdan etkilendiğinin ve sağlıklı kararlar alabilmek için bu konuda daha fazla eğitime ihtiyacımız olduğunun daha çok farkına vardım. Zihnimde en başından beri karar verme becerisinin eğitim yoluyla nasıl geliştirilebileceğini, özellikle sosyal bilgiler dersi içinde nasıl ele alınabileceğini tartışan bir kitap yazma düşüncesi vardı. Ancak bu konuyu sağlıklı biçimde yazabilmek için önce karar verme sürecinin kuramsal temellerini ayrıntılı biçimde ele alma ihtiyacı hissettim. Çünkü bir eylemin/becerin nasıl öğretilebileceğini tartışmadan önce, o becerinin hangi tarihsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve dijital dinamikler içinde geliştiğini anlamak gerekir. Elinizdeki bu kitap, bu gereklilikten doğdu; bu kitapta karar vermenin insan yaşamındaki kökenlerini, bu kökenleri etkileyen unsurları ve farklı bağlamlardaki işleyişini açıklamaya çalıştım.

Bu kitapta karar verme sürecini tarihsel, psikolojik sosyal, kültürel ve dijital yönleriyle ele almaya çalıştım. Bir alan eğitimcisi olarak bu kitabı yazma isteğimin önemli nedenlerinden biri de karar verme becerisinin sosyal bilgiler eğitimiyle güçlü bağıdır. Sosyal bilgiler dersi, öğrenciyi toplumla, değerlerle, hak ve sorumluluklarla, demokrasiyle, ekonomiyle, kültürle ve güncel yaşam sorunlarıyla karşılaştıran temel alanlardan biridir. Bu dersin merkezinde öğrencinin karşılaştığı toplumsal durumları anlamlandırması, seçenekleri değerlendirmesi, gerekçeli yargılar geliştirmesi ve sorumlu yurttaşlık bilinciyle hareket etmesi vardır. Bu açıdan karar verme becerisi, sosyal bilgiler öğretiminin hem amacı hem de kazandırmayı hedeflediği üst düzey bir düşünme becerisidir. Elinizdeki kitap, karar vermeyi anlamaya yönelik bir başlangıç; yazmayı düşündüğüm ikinci kitap ise bu becerinin eğitim yoluyla nasıl geliştirilebileceğine ilişkin yeni bir arayış olacaktır. Okuyucusuna katkısı olması dileğiyle....

Doç. Dr. Fatma TORUN

Adıyaman, 2026

YAZAR HAKKINDA

Doç. Dr. Fatma TORUN, lisans eēitimini Adıyaman Üniversitesi Eēitim Fakültesi Sosyal Bilgiler ēretmenliēi programında tamamlamış, yüksek lisans eēitimini aynı niversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eēitimi Bilim Dalı'nda "Eēitsel Oyunların ocuk Hakları Eēitiminde Akademik Başarı, Tutum ve Kalıcılıēa Etkisi" zerine çalışma ile tamamlamıştır. Doktora eēitimini Gazi Üniversitesi Eēitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eēitimi Bilim Dalı'nda "Sosyal Bilgiler ēretiminde Argümantasyon ve Karar Verme Becerisinin İlişki Düzeyi" alışma ile yapmıştır. Dr. Torun'un çalışma alanları arasında sosyal bilgiler eēitimi, karar verme becerisi, argümantasyon, eēitsel oyunlar ve ēretmen eēitimi konuları yer almaktadır. Ayrıca Dr. Torun Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi ēretim Programının hazırlanmasında, izleme ve deēerlendirme sürecinde alan uzmanı olarak görev almıştır. 5. Sınıf ve 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının editörlük görevini de yrtmştir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
Yazar Hakkında.....	v

1. BÖLÜM

KARAR VERMENİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Giriş.....	1
Karar Verme Süreci: Seçim, Akıl ve Sınırlılıklar	2
Disiplinlerarası Yaklaşımlar: Karar Verme Hangi Alanın Konusu?.....	6
Bölüm Özeti	9

2. BÖLÜM

KARAR VERMENİN TARİHSEL TEMELLERİ

Avcı-Toplayıcı Topluluklarda Karar Verme: Eşitlikçi Dinamikler ve Kolektif Akıl	10
Tarım Devrimi, Artı Ürün ve Merkezi Karar Mekanizmalarının Doğuşu: Otoritenin Kurumsallaşması.....	12
Antik Yunan ve Roma: Kararın Siyasallaşması, Hukuk ve Retorik	15
Orta Çağ'da Karar Verme: Ahlaki Sorumluluktan Kurumsal Meşruiyete	18
Rönesans ve Aydınlanma: Aklın Yükselişi ve Rasyonel Karar Dönemi	20
Sanayi Devrimi ve Örgütsel Karar Verme.....	23
Rasyonel Aktörden Gerçek Karar Vericiye: 20. Yüzyılda Karar Verme.....	26
Türk İslam Dünyasında Karar Vermenin Tarihsel Kökenleri.....	29
İslamiyet Öncesi Türk Topluluklarında Karar Verme: Töre, Kurultay ve Kolektif Akıl.....	29
İslam Felsefesinde Akıl, Bilgi ve Karar: El-Kindi'den İbn Rüşd'e	31
Türk-İslam Düşünürlerinin Karar Verme Anlayışı: Yusuf Has Hacib'den İbn Haldun'a	32
Osmanlı Yönetim Anlayışında Karar Yapıları: Divan, İstişare ve Kanun.....	34
Türkiye'de Cumhuriyetle Birlikte Karar Vermenin Tarihsel Gelişimi	37
Dijital Çağda Karar Verme: Algoritmalar ve Hibrit Kararlar	40
Bölüm Özeti	44

3. BÖLÜM

KARAR VERMENİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Zihnin Seçim Anı: Kararlarımızın Psikolojik Arka Planı	46
Bilişsel Psikoloji ve Karar Verme: Sınırlı Zihnin Stratejileri.....	47
Çift Süreç Kuramı: Zihnin İki Modu	49
Sistem 1: Zihnin Otopilotu.....	49

Sistem 2: Zihnin Denetçisi	51
İki Sistem Arasındaki Etkileşim ve Sınırlılıklar.....	53
Buluşsal Yöntemler ve Bilişsel Önyargılar: Zihnin Kestirme Yolları	55
Tversky ve Kahneman'ın Buluşsal Yöntemler Yaklaşımı	56
Diğer Önemli Bilişsel Önyargılar	62
Duygularımız Karar Verme Sürecini Nasıl Etkiler?	64
Akıl-Duygu İkileminin Yeniden Değerlendirilmesi	65
Somatik İşaretleyici Hipotezi: Bedenin Karara Katılması.....	65
Anlık Duygular ve Ruh Halimiz Kararlarımızı Etkiler mi?	67
Risk Algısı ve Belirsizlik: Karar Sürecinde Tehlikeyi Nasıl Değerlendiririz?	68
Kendimizi Nasıl Görürsek Öyle Seçeriz: Benlik Algısı ve Karar Verme	69
Beklenen Duygular Bu İşin Neresinde: Pişmanlık, Suçluluk ve Öngörülen Hisler	71
Dijital Çağda Karar Vermenin Psikolojisi: Algoritmalar ve Yapay Zekâ	74
Dijital Ortamın Kararlarımız Üzerindeki Psikolojik Etkisi	75
Filtre Balonları ve Yankı Odaları: Önyargıları Besleyen Algoritmalar	77
Kararlarımızın Yeni Ortağı: Yapay Zekâ.....	79
Dijital Çağda Karar Verme Sürecinde Psikolojik Dayanıklılık.....	81
Bölüm Özeti	83

4. BÖLÜM

KARAR VERMENİN SOSYAL TEMELLERİ

Sosyal Bir Eylem Olarak Karar Verme.....	85
Karar Verme Sürecinde Sosyal Etki ve Uyum.....	86
Karar Verme Sürecinde Normatif ve Bilgisel Sosyal Etki.....	86
Çoğunluğun Gölgesinde Karar Verme: Asch'in Uyum Deneyleri	89
Otorite, Hiyerarşi ve Örgütsel Kararlar: Milgram'ın İtaat Deneyleri.....	90
Grup Dinamikleri ve Grup Kararları.....	92
Grup Düşüncesi ve Uyum Baskısı: Kararın Zayıflaması	93
Grup Kutuplaşması: Ortak Tartışmadan Aşırı Kararlara	96
Sorumluluk Dağılımı ve Sosyal Kaytarma	98
Kolektif Zekâ ve Kitlelerin Bilgeliği	100
Dijital Çağda Karar Vermenin Sosyal Temelleri	101
Bölüm Özeti	103

5. BÖLÜM

KARAR VERMENİN KÜLTÜREL TEMELLERİ

Kültür Karar Verme Sürecini Nasıl Şekillendirir?.....	105
Kültür, Benlik ve Karar Verme: Bireysel Seçimden İlişkisel Sorumluluğa.....	106
Güç Mesafesi ve Hiyerarşi: Kültürlerde Otoriteye Dayalı Karar Verme.....	108

Kültürel Normlar, Sosyal Denetim ve Karar Alanı	110
Belirsizlikten Kaçınma, Risk Algısı ve Kültürel Güven Arayışı.....	112
Kültürel Düşünme Biçimleri ve Karar Verme: Analitik mi, Bütüncül mü?.....	113
Kültürel Zaman Anlayışı: Kısa Vadeli Kazançtan Kuşaklar Arası Sorumluluğa.....	114
Küreselleşme, Kültürel Etkileşim ve Karar Vermenin Değişen Sınırları.....	116
Dijital Kültür, Platformlar ve Yapay Zekâ Destekli Karar Mimarları	118
Bölüm Özeti	119

Kaynakça	121
-----------------------	-----

1. BÖLÜM

KARAR VERMENİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

“Seçmek, düşüncenin eyleme dönüştüğü ilk andır.”

Giriş

Sabah saat yedide çalan alarmla birlikte Seda Hanım yeni bir güne başlar. Alarmı birkaç dakika daha ertelemek cazip görünse de günün yoğun geçeceğini düşünerek kalkmayı tercih eder. Gün henüz başlamışken Seda Hanım, farkına varmadan küçük seçimler yapmaya başlamıştır bile. Kahvaltı hazırlarken hızlı bir şeyler atıştırmak ile biraz daha zaman ayırıp daha dengeli bir öğün hazırlamak arasında kısa bir değerlendirme yapan Seda Hanım, ardından giysi dolabını açtığında günün hava durumunu, o günkü toplantılarını ve yapacağı işleri düşünerek hangi kıyafeti giyeceğine karar verir.

Evden çıkmadan önce telefonundaki trafik uygulamasına göz atar. Aklından her zamanki güzergâhı mı kullanmalı, yoksa trafiğin daha az yoğun olduğu alternatif bir yolu mu tercih etmeli diye geçirir. Daha sonra Seda Hanım, aracına bindiğinde hangi radyoyu dinleyeceği, iş yerine vardığında çalışmaya ilk hangi işten başlayacağı ya da öğle arasında arkadaşlarıyla yemeğe gidip gitmeyeceği gibi birçok küçük seçimle karşılaşır. Gün ilerledikçe bu seçimlerin çoğu onun için sıradan ve fark edilmeyen tercihler hâline gelir.

Seda Hanım akşam eve dönerken günün nasıl geçtiğini düşündüğünde, sabah verdiği kararların çoğunu hatırlamaz bile. Oysa sabah alarmı erteleyip ertelemekten hangi yolu kullanacağına kadar uzanan bu küçük tercihler, günün akışını sessizce şekillendirmiştir. Seda Hanım'ın yaşadığı bu sıradan gün, aslında insan yaşamının sayısız kararın ardışık biçimde verilmesiyle ilerlediğini göstermektedir bize.

Günlük yaşamın sıradan akışı içinde genellikle fark edilmeyen karar verme süreci, bireylerin davranışlarını, deneyimlerini ve yaşamlarının yönünü belirleyen temel bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, karar vermenin yalnızca belirli anlarda ortaya çıkan bir etkinlik olmadığını, aksine insan yaşamının neredeyse her anına yayılan sürekli bir süreç olduğunu göstermektedir. İnsanlar çoğu zaman bu sürecin farkında olmasalar da yaşamlarının akışı büyük ölçüde